

Дисципліна «Правовий статус окремих видів юридичних осіб»

Освітній рівень - магістр

Кафедра цивільного права

Викладач – доц. Зеліско А.В.

1. Корпоративне право України: підручник / [В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва]; за заг. ред.. В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с. (Параграф Поняття та предмет корпоративного права).

Параграф Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин – С. 88-97.

Параграф Поняття корпоративних відносин та корпоративного права – С. 9-18.

Характеристика корпорації як юридичної особи є важливою з огляду на те, що інститут юридичної особи з самого початку засновувався на самотійності даного колективного утворення і неможливості звузити його до простої сукупності учасників чи вкладеного ними майна. З економічної точки зору юридична особа виникла як форма задоволення суспільних інтересів у механізмі концентрації капіталу. Проте категоріальний апарат теорії права не може бути незмінним. Тому і саме поняття, і класифікація юридичних осіб постійно зазнають змін.

Розгляд суб'єктного складу корпоративних відносин потребує аналізу вітчизняного законодавства з його різноманітністю організаційно-правових форм юридичних осіб. Класифікація юридичних осіб передбачає їх логічно обґрунтований поділ, у межах якого були б задіяні всі види юридичних осіб. Класифікація — складне завдання. І на сьогодні ця проблема полягає в існуванні двох однопорядкових кодифікованих актів, які ще більше заплутали і без цього непросту систематизаційну ситуацію.

Вважаємо за доцільне окреслити кваліфікаційні критерії та ознаки юридичних осіб корпоративного типу. Саме вирішення цього завдання дасть можливість здійснити кваліфікацію правовідносин як таких, що є корпоративними, та визначити предмет регулювання корпоративного права, не вдаючись при цьому до крайнощів: підміняти корпоративним правом право юридичних осіб або ж зводити його тільки до двох-трьох видів господарських товариств.

По-перше, учасниками корпоративних відносин виступають юридичні особи та засновники (учасники) господарських організацій, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. По-друге, учасниками корпоративних відносин є не будь-які господарські організації, а лише

ті, які утворюються у договірному порядку шляхом реалізації суб'єктами цивільного права своїх засновницьких прав. Наслідком створення такої організації є виникнення у засновників корпоративних прав. Таким чином, для окреслення кола корпоративних відносин слід детальніше проаналізувати таку юридичну особу, щодо якої у учасника виникають корпоративні права. І, напевне, логічним буде таку юридичну особу вважати юридичною особою корпоративного типу або корпорацією. Слід зазначити, що ГК визначає корпорацію як форму договірної об'єднання підприємств. Проте чітке визначення корпорацій в юридичній літературі та й у законодавстві відсутнє. Зарубіжний досвід свідчить, що під корпораціями розуміють юридичних осіб, створених у результаті об'єднання капіталів, які називають компаніями або товариствами.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про те, що у тлумачення такої категорії, як корпорації, вкладають різний зміст. Здебільшого під поняттям «корпорація» розуміють господарські товариства або ж цим підміняють усі види юридичних осіб. В. С. Щербина в результаті дослідження суб'єктів господарського права дійшов висновку, що до юридичних осіб як суб'єктів корпоративних відносин належать: 1) статутне господарське товариство; б) органи управління господарського товариства; 3) засновник (акціонер, учасник) господарського товариства . Остання зазначена категорія суб'єктів не викликає сумнівів щодо їх кваліфікації як суб'єктів корпоративного права. Проте додаткового обґрунтування потребує віднесення організації до статутного господарського товариства. В. І. Борисова вважає, що під корпорацією слід розуміти будь-яке колективне утворення, яке засноване з метою ведення його учасниками спільної діяльності і базується на членстві. Корпорація може створюватись у межах однієї юридичної особи й у різних організаційно-правових формах. Зокрема, у формі господарського товариства, виробничих кооперативів і на рівні групи організацій, а саме: у формі холдинга, інвестиційного чи пайового фонду, промислово-фінансових груп тощо, являючи собою, таким чином, систему афілійованих осіб . Цивільне законодавство містить цілий ряд інших організаційно-правових форм, які не мають чіткої кваліфікації, а їх групування можна здійснити за різнопорядковими критеріями.

Корпорація як вид юридичних осіб, безумовно, є самостійним щодо її засновників (учасників) суб'єктом цивільних правовідносин, який має всі ознаки, притаманні юридичній особі, а саме: самостійну майнову

відповідальність, здійснення своїх прав та обов'язків через органи юридичної особи.

Правовий статус суб'єктів цивільних відносин як учасників корпоративного права можна встановити за різними критеріями, але визначальними є: 1) мета та завдання юридичної особи; 2) організаційно-правова форма; 3) правовий режим майна. Для з'ясування питання про те, які юридичні особи слід вважати корпораціями, і, відповідно, учасники яких саме юридичних осіб набувають корпоративних прав, доцільно звернутися до етимології поняття «корпорації».

Перш за все, необхідно проаналізувати історію виникнення цих інститутів, звернутися до першоджерела цих термінів. Сучасне корпоративне право зародилося у Великій Британії, правові інститути якої були покладені в основу сучасного законодавства про корпоративне право в більшості країн світу. Прототипом сучасних юридичних осіб стали так звані «компанії». Згодом їх іменували корпораціями, оскільки для надання їм правового статусу необхідна була інкорпорація цих утворень шляхом реєстрації. Англійські корпорації виникли у зв'язку з бурхливим розвитком торгівлі та відсутністю належного банківського кредитування. В основу створення та класифікації компаній корпоративного типу було покладено критерій партнерства та наявності складочного капіталу. Сьогодні англійське корпоративне право включає досить широкий спектр правових інститутів. Це норми, що регулюють відносини створення, діяльності компаній, класифікацію компаній, їх правосуб'єктність, порядок реорганізації, законодавство про цінні папери компанії, неплатоспроможність та банкрутство компаній. За аналогією з національним правом корпоративне право Великої Британії — це право юридичних осіб.

В американській правовій системі, яка також оперує терміном «корпорація», спостерігається тенденція щодо розширення поняття «підприємницька корпорація», включення до нього не лише акціонерних товариств.

Корпорації аналізуються за такими ознаками.

По-перше, корпорація не є простою сумою індивідуумів. Вона є асоціацією, союзом осіб, тобто відповідним чином організованим колективом, воля якого визначається груповими інтересами індивідів, які входять до його складу, і який організаційно та майново діє зовні як єдине ціле від свого власного імені. Треба зазначити, що поєднання

(вільне з'єднання різних людей) існує з моменту створення світу і виникає там, де є спільні справи, засновані на однакових інтересах. Але не всяке об'єднання є корпорацією. Наприклад, таким не є просте товариство.

По-друге, корпорація — це об'єднання не тільки людей, а й капіталів (у некомерційних корпораціях — внесків). Коло осіб, які надали свої капітали для організації діяльності корпорації, а також розмір їх капіталу (внеску, паю, акцій) може бути суворо визначений в будь-який момент існування корпорації. Зазначені категорії капіталів утворюють її фінансову основу. Капітал, переданий засновниками або учасниками корпорації, може існувати в будь-якій товарній формі. Але як споживча вартість у формі конкретного майна капітал належить на праві власності корпорації загалом. Учасники корпорації залишаються власниками вкладеного капіталу як вартості, а не як майна.

По-третє, корпорація — це об'єднання людей для виконання будь-якої соціально корисної діяльності. Яка саме діяльність є такою, в законі не встановлено. Як правило, згадуються лише види діяльності, що визнаються шкідливими, небезпечними для суспільства і тому можуть здійснюватися в різних сферах суспільного життя. Звичайно, пильна увага прикута до сфери виробництва, де створюються матеріальні блага. Саме виробничі корпорації задають тон і визначають можливості підприємств, які працюють в інших сферах: торгівлі, обслуговування, охорони здоров'я, культури, побуту тощо. Однак на особливу увагу заслуговують фінансові корпорації, що забезпечують «живленням» розвиток усіх інших. Капітал, що об'єднується в корпорації, повинен функціонувати, тобто постійно «рухатися», працювати на досягнення цілей, що постають перед корпорацією.

Нарешті, четвертий момент, що отримав закріплення у визначенні корпорації, полягає в тому, що колективне утворення, організація стає корпорацією, якщо вона набуває статусу юридичної особи. Про це свідчить факт її реєстрації в державному органі. Державна реєстрація юридичної особи — необхідне правило походженням з романо-німецької системи права не тільки для України, а й для більшості країн континентальної Європи. У континентальному праві поняття корпорації та юридичної особи переважно збігаються. Корпорація — це колективне утворення, організація, визнана юридичною особою, заснована на об'єднанні капіталу і яка здійснює певну соціально корисну діяльність.

Отже, поняття корпорації в континентальному праві, з одного боку, ширше, ніж у праві англосаксонському: воно охоплює такі об'єднання осіб, які згідно з правом США чи Англії або не вважаються корпораціями, або практично відсутні (наприклад, товариства). Але, з іншого боку, до числа корпорацій, нехай навіть публічних, в англосаксонському праві належать і такі, які в континентальній Європі взагалі не визнаються юридичними особами і, відповідно, корпораціями. Йдеться про державні органи, що займаються управлінською діяльністю. Якщо все ж таки нехтувати термінами і поставити знак рівності між публічними корпораціями в системі загального права і державними органами в праві континентальному, то можна зробити висновок, що поняття корпорації в континентальній Європі набагато ширше, ніж в Англії та в США. До нього включено, крім акціонерних товариств, масу інших юридичних осіб: різні види товариств (повні, командитні), господарських товариств (з обмеженою і додатковою відповідальністю), господарські об'єднання (концерни, асоціації, холдинги і виробничі та споживчі кооперативи).

Термін «корпорації» використовується і у внутрішньому праві, але його розуміння та тлумачення не є однозначними у законодавстві та правовій науці України. Нині склалася хибна практика, за якої правові поняття, які використовуються в англосаксонському праві, переносять в українську правову систему без належної адаптації. При цьому ігнорується концептуальне правило, згідно з яким при адаптації зазначеного законодавства Україна має орієнтуватися на досягнення певних (спільних) цілей в регулюванні, а не прагнути зовнішньої подібності законів чи норм. Це стосується і бажання деяких дослідників за будь-якої «ціни» імплементувати категорію «корпорації» в канву різновиду організаційно-правової форми вітчизняних юридичних осіб.

Корпорації як узагальнююча категорії певної групи юридичних осіб є формою колективного об'єднання інтересів, зусиль, осіб і капіталів, які визнані юридичними особами і здійснюють певну соціально корисну діяльність. Для окреслення ознак юридичних осіб корпоративного типу можуть бути використані найрізноманітніші критерії, що відображають їх правове положення.

Досить цікавою є класифікація юридичних осіб, представлена у ЦК Російської Федерації. Одним із класифікаційних критеріїв тут є характер прав на майно учасників юридичних осіб. У частині 2 ст. 48 ГК РФ зазначається, що у зв'язку з участю в утворенні майна

юридичної особи його засновники (учасники) можуть мати зобов'язальні права стосовно цієї юридичної особи або речові права на її майно. Групу юридичних осіб, щодо яких їх учасники мають зобов'язальні права, утворюють господарські товариства і (російською) «товарищества», виробничі та споживчі кооперативи. Саме товариства і кооперативи є суб'єктами майнових відносин. У формі таких переважно і можуть існувати різного роду підприємства. Взагалі потрібно мати на увазі, що значення терміна підприємство, яке широко використовується в нашому лексиконі, останнім часом істотно змінилося. Якщо раніше вважали, що підприємство — це різновид юридичної особи нарівні з установою, то зараз під цим поняттям розуміють певний первинний осередок, відособлену частину господарської системи, відмінну своєю економічною єдністю, в якій матеріалізуються, поєднуються людські та матеріальні фактори господарської справи.

Більшість вітчизняних науковців до юридичних осіб корпоративного типу відносять підприємства з такими ознаками:

- союз осіб;
- наявність складного капіталу;
- спільна мета.

Якщо названі ознаки вважати необхідними і в сукупності достатніми для віднесення певного утворення до корпорації, то за чинним законодавством такими слід вважати всі види товариств, кооперативи, фермерські господарства, громадські організації тощо. Безперечно, що одразу привертає увагу те, що в одному переліку опинилися прибуткові та неприбуткові юридичні особи, а з іншого боку, поза переліком залишилася така організаційно-правова форма, як приватне підприємство. Така ситуація примушує нас або вводити додаткові критерії для розмежування відносин за суб'єктною ознакою, або дещо змінити підхід чи взагалі обрати інший. Ускладнює ситуацію той факт, що ГК України до корпоративних підприємств відносить ті, що утворюються, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діють на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, що створюються у формі господарських товариств, а також інші підприємства, в тому

числі засновані на приватній власності двох чи більше осіб (ч. 5 ст. 63 ГК). В. Кравчук цілком правильно зазначає, що недоцільно було б звужувати сферу регулювання корпоративного права лише певним переліком організаційно-правових форм юридичних осіб, наприклад, господарськими товариствами або корпораціями. Отже, здебільшого до корпорацій відносять тільки господарюючі товариства. А як же бути з іншими організаційно-правовими формами? Чи мають вони ознаки, які притаманні корпораціям?

Згідно з ч. 1 ст. 83 ЦК юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та інших формах, установлених законом. Своєю чергою, товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі (абз. 2 ч. 2 ст. 83 ЦК). Проте така класифікація стосується тільки товариств і жодним чином не зачіпає установ чи інших різновидів юридичних осіб. На думку деяких учених, установи не можуть бути поділені на підприємницькі та непідприємницькі, тому що діють винятково без мети отримання прибутку. Поруч із цим, відсутня імперативна заборона на отримання прибутку установою, і це дає підстави вважати прийнятним дозвіл щодо прибуткової діяльності установи.

Д. С. Лещенко в ході дослідження організаційно-правової форми установи як учасника цивільних правовідносин виокремлює такі ознаки цього виду юридичних осіб. Зокрема, спеціальними ознаками установи є те, що вона створюється без підприємницької мети, а певна прибуткова діяльність можлива тільки як допоміжна; засновники установи не мають права участі в управлінні нею, а також не можуть отримувати прибуток від її діяльності; установи задовольняють суспільні чи приватні інтереси та потреби фізичних осіб, що не є їх членами (так званих дестинаторів), які не перебувають не лише з установою, а й між собою у будь-яких відносинах. Установа може створюватись на підставі складеного засновниками (засновником) індивідуального або спільного установчого акта — статуту або положення, розробленого та затвердженого засновником (засновниками). Установи можуть утворюватися за ініціативою органів держави або мати приватний характер. Передусім ідеться про такі джерела формування майна, як отримання майна від засновника під час створення установи, а також унаслідок фінансування засновником у процесі діяльності. Корпорації діють в інтересах своїх членів, установи — в інтересах користувачів, різниця між ними полягає у визначеності складу корпорації і невизначеності користувачів установи. Мета та

зміст діяльності корпорації встановлюються спільною волею засновників, а мета діяльності установи привнесена ззовні і визначається адміністрацією.

Правовою підставою виникнення юридичних осіб є засновницьке волевиявлення у вигляді правочину чи адміністративного акту. При цьому юридичні особи приватного характеру створюються на основі правочину і начебто «для себе», а юридичні особи публічного права — на підставі адміністративного акту і «для всіх». Існує точка зору, що установи можуть існувати тільки як підвид юридичних осіб приватного права. Проте не слід бути категоричним у цьому твердженні. Установи можуть створюватися і в розпорядчому порядку. Окрім поділу юридичних осіб на публічні і приватні товариства та установи, важливою видається їх класифікація залежно від мети створення на підприємницькі і непідприємницькі. Як зазначалося вище, установи належать до непідприємницьких юридичних осіб і, як наслідок цього, — відсутність права у члена установи отримувати прибуток від діяльності товариства. Непідприємницькі організації не розподіляють прибуток між своїми учасниками. До таких відносять споживчі кооперативи, товариства співвласників житла, фонди, релігійні організації та всі види громадських об'єднань, які створюються на основі спільності інтересів засновників (громадські рухи, політичні партії, фонди, творчі спілки, благодійні організації). Непідприємницькі організації створюються в результаті реалізації суб'єктами засновницького права, із такими юридичними особами їх пов'язує членство, а не корпоративні права.

Отже, до юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових та особистих прав, який прийнято називати корпоративним правом. Щодо корпоративних прав учасників, то слід визнати за ними такі якості: бути оборотоздатними, а це означає мати певну вартість, максимально легко відчужуватись, за необхідності виділятися як частка у майні корпорації; передаватись на підставі універсального правонаступництва. З цього приводу недопустимим є визнання за учасником права власності на частку у майні товариства, оскільки будь-яке підприємство — це цілісний майновий комплекс, і, по-друге, на майно, передане в складочний капітал, не може одночасно визнаватись речове право за різними суб'єктами.

2. Мельник О. О. Корпоративне право України. Навчально-практичний посібник із зразками документів / О. О. Мельник. – К.: ФОП Мельник О.О., 2008. – 368 с.

Параграф Господарське товариство – основний суб'єкт корпоративного права. С. 8-16.

Господарське товариство — це юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками.

Згідно з Цивільним кодексом України господарське товариство належить до підприємницьких товариств. Так, зокрема, ст. 84 ЦК України передбачає, що «товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та його наступного розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи».

Господарські товариства можуть бути створені у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства.

Господарське товариство, крім повного і командитного товариств, може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником.

Ознаками господарського товариства виступають ті об'єктивні властивості, що притаманні конкретному соціальному утворенню. Ознаки повинні характеризувати саме господарське товариство, а не його засновників чи учасників, органи управління або трудовий колектив.

Ознаки господарського товариства можна поділити на кілька груп:

- ☐ ознаки, які характеризують господарське товариство як юридичну особу;
- ☐ ознаки, які характеризують господарське товариство як підприємницьке товариство;
- ☐ ознаки, які є специфічними для господарського товариства і дозволяють відрізнити його від інших підприємницьких товариств.

За характером властивостей ознаки, які дозволяють визнати те чи інше утворення юридичною особою, можна поділити на три групи:

- соціально-економічні ознаки, які характеризують юридичну особу як соціальне утворення з певним штатом працівників, які займаються трудовою діяльністю з використанням певних матеріальних ресурсів, спрямованою на досягнення основної мети юридичної особи. До них належать, зокрема, майнова відокремленість, належність матеріальної бази та економічна єдність;

- структурно-організаційні — ознаки, що розкривають специфіку створення, функціонування та припинення юридичної особи, її внутрішню будову, порядок управління юридичною особою, а також характеризують взаємозв'язки між її структурними елементами;
- правові — ознаки, які характеризують утворення як суб'єкт права, визначають правила взаємодії юридичної особи з іншими суб'єктами.

Однією з основних соціально-економічних ознак юридичної особи є її майнова (економічна) відокремленість. Для участі в правових відносинах будь-якій юридичній особі необхідно мати певне майно. Склад і вартість такого майна обумовлюється організаційно-правовою формою юридичної особи. Сутність цієї ознаки полягає в тому, що майно юридичної особи відокремлюється, відмежовується від майна третіх осіб (засновників, учасників, інших юридичних осіб, держави тощо).

Наступною соціально-економічною ознакою юридичної особи є належність її матеріальної бази. Існування значної кількості видів та організаційно-правових форм юридичних осіб, наявність майна, обмеженого та вилученого з цивільного обороту, обумовлює обмеження щодо об'єктів, якими має право володіти, розпоряджатися та користуватися певна юридична особа; встановлення вимог щодо розміру та складу майна юридичної особи, джерел його формування. Зокрема, для формування статутного капіталу господарського товариства заборонено використовувати бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит та під заставу.

Належність матеріальної бази полягає в закріпленні за певною юридичною особою майна, яке є достатнім і допустимим для досягнення поставлених перед нею цілей. Як правило, усі без винятку юридичні особи можуть мати не обмежене в обороті та не вилучене з обороту майно.

Кожна юридична особа може і повинна мати майно, закріплене за нею на одному з правових титулів: праві власності, праві повного господарського відання або оперативного управління.

Економічна єдність — наступна соціально-економічна ознака юридичної особи. Юридична особа повинна мати самостійний баланс чи кошторис. Всі належні юридичній особі основні засоби, оборотні активи, кошти відображаються в самостійному балансі (кошторисі). До майнового комплексу юридичної особи включається майно її структурних підрозділів (філій, представництв, цехів, відділів тощо), яке також має відбиватися в зазначених облікових документах. Економічна єдність виявляється також у формуванні фондів юридичної особи (статутного капіталу, резервного фонду, фонду оплати праці,

інноваційного фонду та інших фондів). Обов'язковість створення певних фондів юридичної особи визначається законодавством або засновниками юридичної особи.

Економічна єдність виявляється також у тому, що певна юридична особа може утворити лише один фонд певного виду, адже існування юридичної особи з двома, скажімо, статутними фондами, є неприпустимим.

Дослідження природи юридичної особи, притаманних їй ознак дозволить розробити ефективну законодавчу базу, належним чином врегулювати їх діяльність у сфері державного управління та інших сферах суспільного життя, забезпечити реалізацію прав і законних інтересів юридичних осіб.

До структурно-організаційних ознак юридичної особи можна віднести, зокрема, такі:

1. Юридична особа має діяти в певній організаційно-правовій формі.

2. Чинне законодавство не містить визначення поняття «організаційно-правова форма». Вдалим, на наш погляд, є визначення, яке запропонував В. М. Кравчук: «організаційно-правова форма юридичної особи — це нормативно закріплена ознака юридичної особи, що визначає порядок її створення, умови формування її майна, організацію управління, права засновників та обсяг їх відповідальності за зобов'язаннями юридичної особи перед третіми особами»¹.

3. Створення юридичної особи має відбуватися в порядку, визначеному законом. Цю ознаку можна розглядати як належність створення юридичної особи. Формування юридичної особи є сукупністю дій, процесом, результатом якого є поява нового суб'єкта права — юридичної особи. При цьому лише послідовні дії можуть розглядатися як процес створення, яким охоплюється прийняття рішення про створення юридичної особи, розробка та оформлення документів, на підставі яких діятиме юридична особа певного виду (для акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю — статут, для повного та командитного товариств — засновницький договір), формування статутного капіталу юридичної особи, реєстрація її в державних органах.

Правові ознаки характеризують юридичну особу як суб'єкт права, визначають правила взаємодії юридичної особи з іншими суб'єктами. По-перше, організація завжди виникає у результаті волевиявлення інших осіб. При цьому особа, яка бере участь у заснуванні юридичної особи (як фізична, так і юридична), повинна бути правосуб'єктною. Якщо засновником юридичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності є

іноземна юридична особа, її правосуб'єктність визначається за законом місця її реєстрації.

По-друге, до правових ознак належить мета, заради досягнення якої створено юридичну особу. Ця мета має відповідати внутрішньому волевиявленню засновників. Мета є одним з критеріїв, за якими відбувається визначення форм юридичних осіб. До юридичних осіб можна віднести лише ту організацію, яка створена для досягнення законної мети. Прикладом законної мети, заради якої створюється юридична особа, є отримання прибутку, яке характерне для господарських товариств (ст. 84 ЦК України).

По-третє, юридична особа має найменування. Ця ознака дозволяє ідентифікувати юридичних осіб, є критерієм їх розмежування. Четверта правова ознака — самостійна участь в правовідносинах. П'ята — самостійна відповідальність юридичної особи.

Проблема встановлення суб'єкта відповідальності є досить поширеною. Тому слід розмежовувати відповідальність посадової особи, відповідальність засновників та/або учасників юридичної особи та відповідальність власне юридичної особи.

Самостійна відповідальність як ознака, що притаманна юридичній особі, характеризує здатність юридичної особи відповідати за вчинення нею правопорушення. Така відповідальність, за загальним правилом, полягає в покладенні на юридичну особу-правопорушника додаткового несприятливого для неї обов'язку. Відповідальність може носити матеріальний (накладення на юридичну особу штрафу і т. ін.) або організаційний характер (поділ юридичної особи-монополіста, призупинення дії ліцензії, заборона здійснювати певні види діяльності тощо).

До другої групи ознак господарського товариства можна віднести ознаки, що характеризують його як підприємницьке товариство. Основними ознаками цієї групи є об'єднання осіб (учасників) та майна, участь осіб у товаристві, мета діяльності товариства, — одержання прибутку. Слід зазначити, що не всі господарські товариства створюються для одержання прибутку. Винятки з цього правила може встановлювати закон. До ознак цієї групи також слід віднести розподіл прибутку, одержаного товариством, між його учасниками.

Третю групу ознак становлять ознаки, які є специфічними для господарського товариства і дозволяють відрізнити його від інших підприємницьких товариств. До ознак даної групи відносять складне корпоративне управління, наявність статутного (складеного) капіталу, а також дольовий характер капіталу господарського товариства.

Складне корпоративне управління передбачає здійснення управління господарським товариством системою органів, кожен з яких має свою компетенцію.

У господарських товариствах обов'язково має формуватися статутний (в акціонерному товаристві, товаристві з обмеженою та додатковою відповідальністю) або складений (повне та командитне товариство) капітал. Закон для окремих господарських товариств встановлює мінімальний розмір статутного капіталу. В законодавчому порядку також визначаються загальні засади формування, зменшення та збільшення статутного (складеного) капіталу господарських товариств.

Статутний (складений) капітал має бути поділений на частки між учасниками товариства. При цьому у разі створення господарського товариства однією особою всі частки у статутному капіталі належатимуть одному учаснику.

3. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : монографія. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. – 445 с.

Розділ 3.1. Правова характеристика сучасного стану та тенденції модифікації системи господарських товариств.

С. 190-195. Традиційним для вітчизняної доктрини є поділ господарських товариств на об'єднання осіб та об'єднання капіталів. Зокрема, такий поділ обґрунтовує і використовує у своїх працях О.М. Вінник [102, с. 114]. Проводячи виокремлення двох груп господарських товариств, учена наголошує на умовності такого поділу. І справді, хоча згідно із ч. 1 ст. 81 ЦК України юридична особа може бути створена шляхом об'єднання осіб та (або) майна, юридичних осіб, створених винятково за рахунок першого або другого практично не існує, і якщо апріорі вони припускаються, то у практичній діяльності майже не використовуються. Тобто такий поділ передбачає пріоритетність майнових або особистісних елементів при створенні та функціонуванні окремих форм господарських товариств і ґрунтується на цілому комплексі правових ознак. На відміну від України, де вказаний поділ має суто доктринальне значення, у окремих державах – учасницях ЄС виокремлення товариств капіталів та товариств осіб належить до площини позитивного права, отже відображається у нормах законодавства. У цьому плані уваги потребує, наприклад, законодавство Чехії, положення Закону «Про комерційні корпорації» якої використовують таке поняття. З цього приводу проф. Рабан зауважує, що поняття «капітальна компанія» не є в чеському праві винятково поняттям

юриспруденції, оскільки вказаний Закон безпосередньо визначає капітальну компанію в якості товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерного товариства [697, с. 202; 698, с. 324]. На основі аналізу Закону можемо зробити висновок, що в основі ідентифікації компанії в якості такої знаходиться єдиний моно критерій (курсив – А.В. Зеліско) – їх учасники не несуть відповідальності за боргами компанії за рахунок додаткових зобов'язань. Розподіл торгових корпорацій на особові та капітальні є, на думку проф. Рабана, певною фікцією, яка виконує завдання спрощення схеми законодавчого регулювання як у доктрині, так і в тлумаченні законодавства.

Такий висновок підтверджується і іншими ученими Чехії. Зокрема, підкреслюється, що окремі форми товариств капіталів також відзначаються відходженням від класичного їх виду. Наприклад, учасники товариства із обмеженою відповідальністю можуть нести додаткову відповідальність за зобов'язаннями товариства в межах несплачених частин їх вкладів. Отже, це товариство уже не можна визначити як типову капітальну компанію. Такою є, по суті, лише акціонерне товариство [686, с. 287].

Прикладне значення означений поділ товариств має і у законодавстві Австрійської Республіки. До товариств осіб належать відкрите товариства (аналог повного товариства у вітчизняному законодавстві), командитне товариство, негласне товариство, просте товариство. Для цих товариств притаманні такі ознаки: 1) право участі не відчужується і не успадковується; 2) у випадку вибуття чи смерті одного з учасників товариство припиняє свою діяльність; 3) учасники несуть повну відповідальність за зобов'язаннями товариства; 4) наявна слабка організаційна єдність. Жодна з перелічених ознак не є імперативною, адже учасники можуть змінити вищезгадані диспозитивні положення в засновницькому договорі. До товариств капіталів належать акціонерні товариства та товариства із обмеженою відповідальністю, для яких характерними є такі ознаки: 1) основою є майнова участь учасників; 2) високий рівень організаційної єдності; 3) корпоративні права на акцію чи частку вільно відчужуються; 4) відповідальність учасників завжди обмежена; 5) смерть чи вихід учасника не є підставою для припинення товариства [276, с. 45]. Нормативний характер має поділ господарських товариств на товариства осіб і товариства капіталів також в Республіці Польща (п. 1 і 2 ст. 4 § 1 Кодексу торгівельних товариств Польщі (далі – КТТ)). В основі такого розподілу також знаходиться перелік означених критеріїв і притаманна для нього умовність [691]. З цього приводу О.В. Бігняк зазначає, що у Польщі відмінність особових і капітальних товариств полягає: у змінності персонального складу (в особових

товариствах персональний склад учасників незмінний, у капітальних товариствах навпаки); у змінності капіталу (характерне для капітальних товариств); у наявності статусу юридичних осіб (особові товариства не мають ознак юридичної особи, але мають правосуб'єктність (окрім простого товариства), капітальні товариства набувають статус юридичної особи з моменту внесення запису до Судового реєстру; у наявності або відсутності відповідальності перед третіми особами самих учасників, а також наявністю або відсутністю зобов'язання учасників спільно діяти з метою досягнення спільної мети [32, с. 13].

З-поміж ознак, що відмежовують ці групи товариств, варто акцентувати увагу на вільному чи обмеженому відчуженні корпоративних прав. Розвиток доктрини та практики свідчить про те, що у подальшому саме ця ознака стане конститутивною для розподілу існуючих товариств на дві групи. Як зазначає Ю.А. Тарасенко, у найближчому майбутньому на зміну існуючій градації товариств прийде інша, в якій товариства будуть нараховувати лише два види: товариства, права участі в яких (умовно називає їх «фінансовими інструментами») можуть вільно обертатися на спеціалізованому ринку, і товариства, відчуження і набуття права участі в яких буде обмежено правами переважної купівлі їх учасників [588, с. 46].

Умовність розподілу товариств на два досліджуваних види є характерною і для вітчизняної доктрини. Але на відміну від зарубіжних держав, вказаних вище, такий поділ має в Україні суто наукове значення, та не відображається у нормах позитивного права.

Наведені положення дають можливість стверджувати про таке: 1) в основі поділу товариств на товариства капіталів та товариства осіб повинні знаходитися критерії правового характеру. Кваліфікаційним критерієм поділу товариств слід визнати наявність чи відсутність додаткової відповідальності учасників за зобов'язаннями товариства понад розмір їх вкладів (або в межах несплаченої частини вкладів); 2) поділ товариств на товариства капіталів та осіб не лише має де-факто умовний характер, але і відзначається тенденцією до взаємопроникнення елементів належності їх до першого чи до другого виду. Наявність наведеної вище тенденції подальшого розвитку системи господарських товариств доводить практика європейських держав. Наприклад, за результатами дослідження О.Р. Ковалишина, в Австрійській Республіці набувають популярності так звані командитні товариства із компанією на правах комплементарного учасника (учасника із повною відповідальністю) [277, с. 102]. В якості аргументації висловленого, О.Р. Ковалишин цитує Крістіана Фрітца, який зазначає, що така форма не є результатом діяльності законодавця, а винаходом практики. Це свого

роду гібридна форма товариств капіталів і товариств осіб. (С. 102 - 104) [687, с. 11]. Здобуває така форма підприємництва популярність і у Польщі [612, с.77]. Тенденцію до гібридизації товариств відображає і наявність у тій же ж Польщі командитно-акціонерних товариств (положення глави IV Титулу II Кодексу Торгівельних Товариств) [615, с.83].

Розкриваючи другий аспект подальших модифікацій системи господарських товариств, варто відзначити те, що, традиційно, серед відмінностей між товариствами осіб та товариствами капіталів вказують на залежність перших від особи учасника (по-перше, ведення справ та управління діяльністю здійснюється безпосередньо учасниками без використання органів управління; по-друге, вибуття або ж вихід учасника спричиняє, зазвичай, припинення товариства осіб, якщо інше не встановлено у засновницькому договорі або про інше не домовилися учасники), і відсутність такої залежності в других (у товариствах капіталів зміна учасників не призводить до припинення товариства). Водночас, окреслюючи масштабні тенденції подальшого розвитку господарських товариств, варто відзначити те, що досліджувані у період набрання чинності ЦК та ГК України проблеми узгодженості інтересів усіх учасників та безпосередньо юридичної особи, отримали активне продовження в сучасних соціально-економічних реаліях. В першу чергу вказане проявляється у зміщенні акцентів із належного рівня забезпечення реалізації прав учасниками на належну реалізацію ними своїх обов'язків. Відповідно, простежується залежність від особи учасника усіх товариств, незалежно від належності їх до об'єднань капіталів чи осіб. Ще у 2000 році І.В. Спасибо-Фатєєвою було відзначено, що, навіть в АТ, яке є максимально абстраговане від особистої участі і сконцентроване на участі капіталом, відривати значення капіталу від суб'єктного субстрату АТ, в інтересах якого і було його створено, недопустимо [559, с.8]. У розвиток вказаного, О.М. Вінник у дисертаційному дослідженні наголошено на тому, що специфікою господарських товариств є не лише поєднання особистих і майнових зусиль, але й добровільне покладення на учасників обов'язків, спрямованих на досягнення спільного результату, певного підпорядкування приватних (особистих і групових) інтересів спільним інтересам всього колективу, носієм якого стає товариство [101, с. 168]. О.М. Вінник аргументує висловлене, посилаючись на Г. Ф. Шершеневича, який зазначав, що сама ідея товариства передбачає для кожного учасника обов'язкове сприяння досягненню спільного результату особистими силами чи майновим вкладом або тим і другим разом [648, с. 278-279]. Проблема належності виконання обов'язків учасниками актуалізується не лише для персональних товариств (у яких

управління діяльністю здійснюється за спільною згодою, а ведення справ – у погодженому учасниками порядку), але й для товариств, які є об'єднаннями капіталів. Зростання кількості зловживань корпоративними правами з боку як учасників, так і самого товариства, кількості корпоративних конфліктів, які спричиняють так звані «deadlock» ситуації, спонукають до впровадження законодавчих механізмів, які будуть виконувати превентивні функції.

В сфері обґрунтування та розробки можливості покладення на учасників усіх форм господарських товариств (незалежно від приналежності їх до об'єднання капіталів чи то до об'єднання осіб) обов'язків немайнового характеру сучасна доктрина неоднозначна. У науці має місце обґрунтування підходу, згідно із яким покладення на учасника додаткових обов'язків немайнового характеру, особливо коли ідеться про учасника товариства – об'єднання капіталів, критикується. Зокрема, О.Ю. Тичкова висловлює незгоду із ч. 1 ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства», згідно із яким статутом може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на них покладаються додаткові обов'язки, у тому числі, обов'язок участі у загальних зборах, і встановлюється відповідальність за його недодержання. На думку ученої, цей договірний обов'язок суперечить корпоративним засадам, на яких ґрунтується АТ [599, с. 23]. Водночас, потрібно враховувати і де-факто існуючу прикладну проблему виконання учасниками юридичної особи такого обов'язку. При чому окреслена проблема існує незалежно від належності товариства до об'єднання капіталів чи до об'єднання осіб. З цього приводу вважаємо за доцільне приєднатися до позиції І.В. Спасибо-Фатєєвої щодо недоцільності тотального відокремлення капіталу від особового складу будь-якого товариства [559, с.8].

Можливість покладення додаткових немайнових та майнових обов'язків на акціонерів чи учасників ТОВ є одним із найбільш актуальних питань сучасної практики, враховуючи поширені випадки недобросовісності дій учасників щодо інтересів товариства. З цього приводу одним із найбільш резонансних подій є прийняття в цілому у другому читанні 20.02.2017 року Проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» (№4470 від 19.04.2016 р.), який передбачив у ст. 212 ЦК України право осіб, які вчиняють правочин, обумовити настання або зміну прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо настане вона чи ні (відкладальна або скасувальна обставина) та встановлює зміни у Законі України «Про господарські товариства» (ст. 511) та Законі України «Про акціонерні товариства» (ст. 261), пов'язані із правом акціонерів або

учасників на укладення договору, предметом якого є реалізація корпоративних прав. За цим договором сторони зобов'язуються здійснювати у спосіб, передбачений таким договором, корпоративні права та/або утримуватися від реалізації зазначених прав. На нашу думку, означена конструкція виступатиме одним із ефективних опосередкованих способів забезпечення добросовісності учасників щодо інтересів юридичної особи та інших учасників під час здійснення ними корпоративних прав.

Таким чином, питання реалізації наданих учасникам повноважень в інтересах не лише особистих, але й інтересах товариства віднаходить своє відображення у доктрині та практиці в обов'язку добросовісності по відношенню до юридичної особи. Саме механізм добросовісності спонукатиме учасника брати участь у загальних зборах, попереджаючи, таким чином, ситуації щодо незабезпечення їх кворуму та, відповідно, неприйняття життєво важливих для поточного функціонування товариства рішень.

4. Зеліско А.В. Цивільна правосуб'єктність корпоративних інвестиційних фондів // Держава і право. Юридичні і політичні науки : збірник наукових праць. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2013. – Вип. 59. – С. 250-256.

С. 326. Фактори економічного та соціального характеру визначають притаманну для КІФ особливу конструкцію правоздатності, яка і є тим правовим засобом, що зумовлює механізми регулювання їх правового статусу. Правоздатність такого типу юридичних осіб визначена не установчими документами, а безпосередньо законом, адже відповідно до ст. 7 Закону «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» КІФ провадять виключно діяльність із спільного інвестування.

О. Я. Курбатов, досліджуючи статус кредитних організацій, визначив загальне поняття виключної правосуб'єктності, – це дозволений тип правового регулювання, через те, що в основі його лежить загальна заборона організаціям здійснювати всі правочини, операції і види діяльності, крім прямо дозволених і тільки при наявності дозволу. Тобто виключна правосуб'єктність організацій означає те, що дозволені їм правочини, операції і види діяльності мають бути вказані в законі⁷. Характеризуючи природу виключної правоздатності, О. І. Зозуляк наголошує на тому, що вид діяльності у конструкції виключної правоздатності виступає замість мети у конструкції спеціальної правоздатності юридичних осіб⁸. Таким чином, О. І. Зозуляк аргументує самостійність конструкції виключної правоздатності юридичної особи,

при якій встановлений імперативно законом дозвіл здійснювати певний вид діяльності одночасно є заборобою здійснювати інші види підприємницької діяльності.

Виокремлення виключної правоздатності як самостійної категорії підтримується не всіма ученими. Зокрема, Н. В. Козлова стверджує, що в даному випадку мова йде про встановлення законом спеціальної правоздатності окремих видів юридичних осіб, що зумовлено потребою здійснення ефективного державного контролю за такими юридичними особами⁹. О. С. Ананских також визначає виключну правоздатність юридичних осіб як різновид спеціальної, яка виникає в тих випадках, коли в юридичної особи на основі ліцензії з'являється право здійснювати лише вузьке коло певних видів діяльності при одночасному встановленні заборони займатись іншими видами діяльності¹⁰.

В принципі жодна із наведених концепцій не нівелює автономності категорії виключної правоздатності. Адже проаналізовані аргументи науковців свідчать про наявність самостійної конструкції виключної правоздатності, яка, поряд із цільовою правоздатністю, є спеціальною категорією по відношенню до встановленої у ст. 91 ЦК України універсальної правоздатності.

Конструкція правоздатності юридичної особи є тим правовим засобом, який окреслює модель її правового статусу та відображається на реалізації нею правосуб'єктності, адже саме через категорію «правоздатність» визначається можливість учасника набувати та здійснювати конкретні суб'єктивні права. ЦК України, визначаючи у ст. 91 універсальну правоздатність юридичних осіб, містить лише загальні доктринальні положення, не враховуючи особливостей її реалізації окремими організаційно-правовими формами. Чинне законодавство України побудоване таким чином, що саме спеціальні нормативно-правові акти виконують функціональне завдання встановлення спеціальних конструкцій правоздатності для певних видів юридичних осіб. За вказаним принципом встановлено і виключну правоздатність КІФ.

Виключна правоздатність визначає наявність в КІФ не лише статусу юридичних осіб, але й статусу інститутів спільного інвестування та фінансових установ. Наведені факти спричиняють в першу чергу особливий порядок формування правосуб'єктності КІФ.

КІФ в якості організацій із статусом юридичної особи підлягають в першу чергу державній реєстрації шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців відповідно до ст. 4 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»¹¹. Однак вчинення цих

дій для повноцінного функціонування КІФ в якості таких, що акумулюють кошти фізичних осіб для здійснення інвестиційної діяльності, недостатньо.

5. Зеліско А.В. Правовий статус наукових парків як юридичних осіб приватного права // Підприємництво, господарство і право. – 2010. - № 7. – С. 89-93.

Еволюція соціально-економічних процесів у сучасному суспільстві здійснюється в напрямі застосування новітніх технологій, які б забезпечували не лише реалізацію приватних інтересів, пов'язаних із підвищенням конкурентоспроможності товарів, робіт і послуг, але й сприяли б інтересам суспільства загалом, підвищували ефективність використання науково-технічного потенціалу нації. Наведені чинники зумовлюють активне формування інноваційної інфраструктури, тобто системи юридичних осіб, які займаються інноваційною діяльністю. Однак побудова системи інноваційної інфраструктури знаходиться на сьогодні в стадії розробки та апробації, що зумовлює потребу дослідження теоретичних та практичних аспектів діяльності юридичних осіб із інноваційним характером діяльності. Одним із нових видів такого типу юридичних осіб є наукові парки, правовий статус яких регламентується Цивільним та Господарським кодексами України, спеціальним Законом України «Про наукові парки» від № 1563-VI, 25.06.2009 року, що набрав чинності 1 січня 2010 року, а також іншими нормативно-правовими актами.

Юридичні особи як суб'єкти правових відносин були предметом досліджень багатьох відомих цивілістів, зокрема, В.І.Борисової, В.А. Васильєвої, О.В.Дзери, О.Р.Кібенко, В.М.Кравчука, І.М. Кучеренко, І.В. Спасибо-Фатєєвої та ін. Дослідження питань функціонування юридичних осіб інноваційного типу проводилися дотепер в розрізі господарсько-правової проблематики (О.М. Вінник, В.М.Бутузов, А.І.Марущак і ін.), в той час як з точки зору цивільно-правового регулювання належної уваги вченими їм не приділялося. Якщо ж звернутися індивідуально до проблем діяльності саме наукових парків, то дослідження в даній сфері є недостатні не лише через значну орієнтацію на господарсько-правові аспекти їх функціонування, але й через новизну вказаного виду юридичних осіб, що зумовлює необхідність аналізу та вдосконалення теоретико-правового підґрунтя наукових парків. Тому метою даного дослідження є спроба на основі аналізу чинного законодавства виокремити недоліки правового регулювання діяльності наукових парків як передумови для формування окремих пропозицій стосовно удосконалення положень чинного законодавства в даній сфері.

Закон України «Про наукові парки» у ст. 1 на легітимному рівні визначив дефініцію «науковий парк» як юридичну особу, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку [1]. Як було уже вище зазначено, введення у законодавство нового виду юридичної особи з інноваційним характером діяльності вимагає проведення наукових розробок з метою встановити правову природу наукових парків як юридичних осіб приватного права.

ЦК України такого виду юридичних осіб, як наукові парки, не передбачає. Необхідно погодитися з науковцями, які наголошують на тому, що ЦК України не встановив вичерпного переліку юридичних осіб, а відтак вони можуть створюватися на підставі та у формах, передбачених окремими законами. До створення та діяльності таких юридичних осіб мають субсидіарно застосовуватися положення ЦК України щодо інституту юридичних осіб [2, с. 138].

Виходячи із закріпленого в Законі визначення, наукові парки є самостійним суб'єктом права – юридичною особою, яка характеризується такими ознаками, як: створення і реєстрація у встановленому законом порядку; можливість мати цивільну право- і дієздатність; право бути позивачем і відповідачем в суді; наявність організаційної єдності; можливість нести самостійно майнову відповідальність; здатність виступати від свого імені в цивільному обороті [3, с.88].

Визначення наукового парку як юридичної особи, що створюється шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу реалізації інноваційних проектів, дозволяє стверджувати про наявність у засновників наукового парку права участі у ньому. А це означає, що для них характерними є ознаки, притаманні для товариств.

Ст. 1 Закону «Про наукові парки» в якості мети створення наукових парків зазначає організацію, координацію та контроль процесу розроблення та виконання проектів наукового парку. Конкретизація мети їх створення здійснена в ст. 3 Закону, відповідно до якої вони створюються з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі та/або науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках. Таке формулювання мети діяльності наукових парків свідчить перш за все про їх соціальну спрямованість, а отже – про непідприємницьку правову природу.

Однак ст.85 ЦК визначає непідприємницьке товариство як таке, що не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. А з аналізу ст. 9 Закону «Про наукові парки» можемо зробити висновок, що засновники наукового парку мають право одержувати частину прибутку від його діяльності в порядку, встановленому статутом наукового парку.

Викладене свідчить про те, що Закон «Про наукові парки» не містить єдиної і послідовної концепції щодо правової природи наукових парків та їх місця в системі юридичних осіб приватного права. Інноваційний характер діяльності таких юридичних осіб дає можливість стверджувати про доцільність визначення їх як таких, що мають непідприємницьку правову природу у поєднанні із особливим порядком розподілу отриманих від комерціалізації інноваційних продуктів доходів.

Аналіз та дослідження цивільно-правових аспектів діяльності наукових парків свідчить також про неоднозначність регламентації у чинному законодавстві питань, пов'язаних із їх правоздатністю, правовим статусом засновників, установчими документами тощо.

ЦК України, в якості загального правила, встановлює універсальну правоздатність юридичних осіб, зазначаючи у ст. 91, що юридична особа здатна мати такі ж права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Однак аналіз правового статусу окремих видів юридичних осіб свідчить про наявність у них спеціальної правоздатності. Наприклад, правовий статус наукових парків визначається спеціальною метою їх створення – реалізацією інноваційних проектів для комерціалізації інноваційних продуктів та впровадження їх на вітчизняному і закордонному ринках. Вказане підтверджується ст. 6 Закону, відповідно до якої у рамках діяльності наукового парку не допускається здійснення таких видів діяльності як торговельно-посередницька діяльність, надання послуг побутового призначення, виробництво і переробка підакцизних товарів та інших, що не відповідають меті наукового парку. Тому можна стверджувати, що для наукових парків притаманною є спеціальна правоздатність, яка визначається та зумовлюється метою, задля здійснення якої було їх створено. Фактично, саме інноваційний характер діяльності наукового парку визначає його спеціальну правоздатність.

Для наукових парків властивим є спеціальне коло засновників: ними можуть бути юридичні особи (вищий навчальний заклад IV рівня акредитації та/або наукова установа та інші юридичні особи).

Виходячи з аналізу ст. 1, зокрема, понять «засновники наукового парку» та «науковий парк», можна зробити висновок, що законодавець виділяє окрему категорію «засновників наукового парку» та «ініціаторів

створення наукового парку». Коло ініціаторів створення є вужче, ніж коло засновників наукового парку, оскільки першими можуть бути лише вищий навчальний заклад та/або наукова установа, в той час як засновниками, окрім того, можуть виступати «інші юридичні особи, що уклали засновницький договір про створення наукового парку». Виокремлюючи ініціаторів створення наукового парку та його засновників, законодавець не вказує на відмінності у їх правовому статусі та не врегульовує під час створення наукових парків, в якості окремого етапу, порядку «ініціювання їх створення». Мабуть, вводячи у визначення поняття наукового парку положення про його «створення з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи», законодавець мав на увазі зробити наголос на тому, що вказані категорії засновників є обов'язковими при створенні наукових парків.

Для запобігання такого двоякого трактування змісту ст. 1 Закону доречніше було б вилучити з поняття наукового парку словосполучення «створюються з ініціативи...», прописавши окремо положення, згідно з яким при створенні наукових парків обов'язковою є участь вищого навчального закладу IV рівня акредитації та/або наукової установи. Тим більше, що в Законі передбачена окрема ст. 13 «Особливості статусу вищого навчального закладу або наукової установи – засновника наукового парку», яка не містить запропонованих положень.

Положення вказаного нормативно-правового акту свідчать про специфічність правового статусу вищого навчального закладу та/або наукової установи як засновників наукового парку. Зокрема, в якості внесків останніх до статутного фонду виступають нематеріальні активи (майнові права на об'єкти інтелектуальної власності) (ч. 3 ст. 13 Закону). Законодавчо визначено обмеження вищих навчальних закладів та/або наукових установ бути засновниками, зокрема, вони можуть бути засновниками лише одного наукового парку. Окрім того, вказана категорія засновників наділяється додатковими повноваженнями стосовно створеного ними наукового парку – вищий навчальний заклад та/або наукова установа здійснюють контроль за діяльністю наукового парку, щорічно заслуховують звіти про його діяльність. Закон не визначає порядку здійснення такого контролю за діяльністю наукового парку. Очевидно, вказане питання повинне врегульовуватися детально у статуті такої юридичної особи.

Закон «Про наукові парки» оперує лише поняттям «засновник», в той час як ЦК України користується поняттям «засновники (учасники)» юридичної особи. Адже засновники наукового парку з моменту його державної реєстрації набувають статусу учасників, і саме в учасників

наукового парку виникає сукупність прав, пов'язаних із участю у ньому та передбачених ст. 9 Закону.

Поняття «засновник» використовується в ЦК України стосовно установ у зв'язку з відсутністю засновників права участі у них. Адже відповідно до ст. 83 ЦК засновники установи не беруть участі в управлінні нею, об'єднуючи лише своє майно для досягнення мети. Однак аналіз Закону «Про наукові парки» дає змогу стверджувати про наявність в засновників наукового парку права участі у ньому. Такий висновок можна аргументувати: по-перше, ст. 11 Закону, відповідно до якої вищим органом управління є загальні збори засновників, що свідчить про участь засновників в управлінні науковим парком; по-друге, ст. 9 Закону, згідно з якою засновники наділяються певними майновими (право одержувати частину прибутку) та організаційними (право одержувати інформацію про діяльність наукового парку) правами. Отже, в даному випадку доречніше вести мову про засновників (учасників) наукового парку.

Як бачимо, Закон «Про наукові парки» не враховує основних концептуальних підходів до регламентації інституту юридичних осіб, передбачених ЦК України.

Наступний аспект діяльності наукових парків, що аналізується нами у даній статті, стосується установчих документів наукового парку. Адже створення юридичної особи є неможливим без розробки відповідних установчих документів. Ст. 5 Закону України «Про наукові парки» в ч. 1 передбачає, що науковий парк створюється та діє на основі засновницького договору та статуту. Вказане дещо розходиться із положенням ЦК України, в якому, як зазначають науковці, в якості загального правила встановлено, що кожна юридична особа створюється на основі лише одного установчого документа [4, с. 77]. І справді, відповідно до ч.2 ст. 87 ЦК України установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Звичайно, що формулювання статті ЦК «якщо інше не встановлено законом» дозволяє у спеціальних законах передбачати інші положення. Однак розробники ЦК України недаремно відмовилися від так званої «подвійності» установчих документів товариств. Адже якщо законодавчо передбачено наявність статуту як установчого документа, то саме він є основою діяльності наукового парку. Призначення ж засновницького договору в даному випадку повинно бути спрямоване на регулювання організаційних відносин між засновниками під час створення наукового парку. Вказаний висновок підтверджується нормами того ж Закону «Про наукові парки», відповідно до ч. 2 ст. 5 якого у засновницькому договорі про створення

наукового парку визначаються зобов'язання засновників створити науковий парк, порядок їх спільної діяльності щодо його створення... Як бачимо, засновницький договір вміщує положення, що стосуються впорядкування відносин між засновниками щодо створення наукового парку (до моменту його державної реєстрації). Такий засновницький договір не має природи установчого документу, оскільки з моменту державної реєстрації діяльність наукового парку здійснюється на основі статуту. Отже, засновницький договір є цивільно-правовим договором між засновниками, спрямованим винятково на виникнення нового суб'єкта права. Саме тому в ст. 5 Закону доцільно визначити, що науковий парк діє на основі статуту, вказавши, відповідно, у ст. 7 «Створення наукового парку», що під час створення наукового парку між засновниками укладається засновницький договір, який не є установчим документом, та передбачивши вимоги до змісту такого договору.

Участь у науковому парку має наслідком виникнення у його засновників сукупності прав та обов'язків. Слід вказати на наявність деяких неточностей стосовно правової регламентації цього питання в Законі України «Про наукові парки». По-перше, ст. 9 Закону «Статус засновників наукового парку» мала б, виходячи із поняття правового статусу, передбачати сукупність прав та обов'язків, тому що найпоширенішим в літературі є визначення правового статусу як системи законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків особи [5, с. 119]. Положення ж ст. 9 містять лише сукупність прав засновників, оминаючи увагою коло обов'язків. По-друге, сукупність прав засновників, визначених у вказаній статті, є дещо неповною, так як участь у науковому парку спричиняє виникнення у його учасників прав як майнового, так і організаційного характеру. Однак Закон регулює в ст. 9 лише право добровільно вийти з наукового парку на умовах і в порядку, визначених статутом наукового парку, із збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання; право одержувати від наукового парку в установленому порядку інформацію, пов'язану з його діяльністю; право одержувати частину прибутку від діяльності наукового парку в порядку, встановленому статутом наукового парку. Як бачимо, законодавець оминув увагою право на участь в управлінні науковим парком, право на так звану ліквідаційну квоту у випадку ліквідації наукового парку. Виходячи із ст. 9 Закону, можемо стверджувати, що засновники (учасники) наукового парку позбавлені права на управління його діяльністю. Проте вказане суперечить наступним статтям Закону (ст. ст. 10, 11), відповідно до яких вищим органом управління наукового парку є загальні збори засновників наукового парку, функції яких

визначаються статутом наукового парку. Тому ст. 9 Закону потребує доповнення щодо переліку прав засновників та врегулювання переліку їх обов'язків, які виникають із факту участі у науковому парку.

Розгляд окреслених питань свідчить про те, що законодавець не забезпечив послідовності у законодавчому врегулюванні діяльності наукових парків, оскільки ЦК України та Закон України «Про наукові парки» не містять єдиного концептуального підходу до правового статусу вказаного виду юридичних осіб, що стане важливою перешкодою у їх ефективному функціонуванні та реалізації поставлених перед ними завдань. Доцільно підкреслити необхідність здійснення подальших досліджень правового регулювання діяльності наукових парків, зокрема, питань, пов'язаних із здійсненням ними повноважень власника, із правовим режимом майна наукових парків, із реалізацією засновниками (учасниками) наукового парку майнових та організаційних прав.

6. *Зеліско А.В. Правовий статус фермерських господарств як юридичних осіб приватного права // Право України. – 2010. - № 5. – С. 143 – 149.*

Протягом вісімнадцяти років незалежності в Україні сформувалась система законодавчих актів, які стали основою для діяльності численних організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права. В сучасних умовах економічної нестабільності все більшу увагу привертають до себе фермерські господарства, які є ефективним інструментом забезпечення стабілізації та подальшого розвитку сільськогосподарської діяльності в Україні. В.І. Семчик наголошує на тому, що саме форма фермерських господарств є якісним засобом трансформації сільського господарства шляхом переведення його на приватну систему [1,21].

Правовий статус фермерських господарств визначається Господарським та Цивільним кодексами України, Земельним кодексом України, спеціальним Законом України «Про фермерські господарства» (редакція від 2003 року) та іншими нормативно-правовими актами України.

Правові аспекти діяльності фермерських господарств досліджували такі вчені-аграрники, як В.І. Семчик, О.О. Погрібний, Т.П. Проценко, Н.І. Титова, М.С. Долинська та ін. Окремим аспектам вказаної теми присвячували свої праці також відомі вчені-цивілісти – В.В. Луць, І.М. Кучеренко, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.М. Вінник і ін. Однак чинне законодавство України є не послідовним у питаннях підходів до визначення статусу фермерських господарств, що зумовило наявність у його нормах численних неузгоджень та суперечностей. Тому метою нашого дослідження є спроба на основі аналізу положень відповідних нормативно-правових актів виокремити недоліки у правовому регулюванні фермерських господарств як юридичних осіб. Реалізація наведеної мети дозволить сформулювати окремі пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у даній сфері.

Незважаючи на той факт, що Цивільний кодекс України не передбачив організаційно-правову форму фермерських господарств, останні за своєю правовою природою є корпоративними юридичними особами. Підтвердженням такого висновку є створення фермерських господарств шляхом об'єднання осіб та/або майна з метою отримання прибутку. Отже, можна стверджувати, що вони наділені ознаками, властивими для товариств. Слід погодитися з науковцями, які наголошують на тому, що ЦК України не встановив вичерпного переліку юридичних осіб, а відтак вони можуть створюватися на підставі та у формах, передбачених окремими законами, до створення та діяльності таких юридичних осіб мають субсидіарно застосовуватися положення ЦК України стосовно інституту юридичних осіб [2,138]. До вказаних юридичних осіб належать і фермерські господарства.

Господарським кодексом України фермерські господарства передбачені главою 11 «Приватні підприємства. Інші види підприємств». Однак наведений кодифікований акт містить лише загальні положення стосовно фермерських господарств, покладаючи завдання регулювання їх правового статусу на спеціальні закони, зокрема, Закон України «Про фермерські господарства». ГК України визначає фермерські господарства як «форму підприємництва громадян з метою виробництва, переробки та реалізації товарної сільськогосподарської продукції». Таке визначення не зовсім відповідає сутності фермерських господарств як самостійних суб'єктів господарювання, оскільки не вказує на наявність у них статусу юридичної особи, що зумовлює необхідність внесення змін до положень ГК України.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає правовий статус фермерських господарств є Закон України «Про фермерські господарства» 2003 року. Однак, вказаний Закон навряд чи містить послідовні концептуальні підходи до регулювання статусу фермерських господарств.

Адже відповідно до ст. 1 Закону фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства відповідно до закону (далі - ФГ). Виходячи з наведеної дефініції, ФГ є самостійним суб'єктом права – юридичною особою, яка характеризується такими ознаками, як: створення і реєстрація у встановленому законом порядку; можливість мати цивільну право- і дієздатність; право бути позивачем і відповідачем в суді; організаційна єдність; можливість нести самостійно майнову відповідальність; здатність виступати від свого імені в цивільному обороті [3,88].

Проте ст. 22 Закону визначає ФГ як об'єкт майнових прав – цілісний майновий комплекс, що включає майно, передане до складеного капіталу, не

розподілений прибуток, майнові та інші зобов'язання. За рішенням членів ФГ відповідно до закону ФГ як цілісний майновий комплекс може бути відчужене на підставі цивільно-правових угод.

Наведене дає можливість стверджувати, що ФГ розглядаються законодавцем одночасно як суб'єкт та об'єкт права. Цілком очевидно, що така «подвійність» не може сприяти ефективному регулюванню їх діяльності.

Однією з визначальних ознак ФГ в якості юридичних осіб є наявність у них відокремленого майна. Саме дана характеристика, зауважує В.Д. Примає, є передумовою функціонування організації як суб'єкта права, оскільки зумовлює можливість несення нею самостійної відповідальності всім своїм майном [4,158].

Закон України «Про фермерські господарства» визначає, що майном ФГ є складений капітал, порядок формування якого врегульовується у статуті.

Окремі зауваження викликає природа складеного капіталу ФГ (ч. 4 ст. 1). Традиційно сукупність внесків засновників, призначених для забезпечення діяльності створеної ними юридичної особи, називають статутним капіталом [5,497]. Вказаний термін справді є характерним для юридичних осіб, які здійснюють свою діяльність на основі статуту. Чим саме зумовлене визначення капіталу ФГ як складеного, є не зовсім зрозумілим. Якщо проаналізувати положення ЦК України, то термін «складений капітал» використовується законодавцем до повних та командитних товариств, які, як відомо, діють не на підставі статуту, а на основі засновницького договору. Тому доцільним буде стверджувати, що до ФГ більш вдалим буде застосовувати термін «статутний капітал».

Виходячи із ч. 4 ст. 1 та ст. 19 Закону, можна зробити висновок, що законодавець ототожнює поняття майна та складеного капіталу ФГ. В даному випадку слід погодитися з позицією В.М. Кравчука, який наголошує, що «статутний капітал помилково ототожнюють з усім майном (активами юридичної особи). Статутний капітал – це не майно, а джерело його утворення» [5,497]. Отже, Закон України «Про фермерські господарства» містить не цілком вірні концептуальні підходи до визначення правового режиму майна фермерського господарства.

Цікавими є норми ч. 2 ст. 20 Закону, згідно з яким майнові права, що входять до складеного капіталу ФГ, передаються його на визначений у статуті термін. Законодавець не деталізує, якими критеріями визначається такий термін. Мабуть, мається на увазі строк, протягом якого буде здійснювати свою діяльність ФГ. Однак наведене припущення більше знаходиться в сфері здогадок, ніж реальних нормативних положень.

До того ж, деякі заперечення викликає передбачена в ст. 20 можливість врегулювання в статуті внесення вкладів у вигляді майнових прав до складеного капіталу ФГ. Адже самої вказівки у статуті про передачу майнових

прав недостатньо. Під час внесення таких вкладів доцільним є укладення окремого цивільно-правового договору [6,52].

Відповідно до ст. 19 Закону до складу майна ФГ (складеного капіталу) можуть входити: будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством у результаті господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, набуте на підставах, що не заборонені законом, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу.

Слід зазначити, що серед об'єктів, які можуть належати ФГ у ст. 19 не вказано земельні ділянки, а лише право користування ними. Ст. 20 того ж Закону містить норму, згідно з якою у власності ФГ може перебувати будь-яке майно, в тому числі земельні ділянки... В той же час, ст. 12 Закону містить положення, згідно з якими землі ФГ можуть складатися із:

- а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- б) земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві приватної власності;
- в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Як бачимо, ст. 12 передбачає можливість належності земельної ділянки на праві власності ФГ, в той час як ст. 19 не передбачає можливість включення такого об'єкта до його складеного капіталу.

На жаль, положення Закону не дають змоги з'ясувати чи є земельні ділянки внеском до складеного капіталу і які правові підстави у ФГ для користування земельними ділянками, що належать на праві приватної власності його членам.

Окремі зауваження викликає включення у ст. 12 до земель ФГ земельних ділянок, що належать громадянам – членам ФГ на праві приватної власності. Вказане положення суперечить статусу ФГ як юридичної особи. В даному випадку слід вести мову про можливість передачі членами ФГ до складеного капіталу права користування земельною ділянкою, про що має бути зазначено у статуті. В результаті закріплення у статуті вказаних положень земельна ділянка залишається у власності членів ФГ.

Якщо земельна ділянка належить на праві приватної власності громадянину – члену ФГ, а в статуті не передбачено передачі права користування земельною ділянкою до складеного капіталу, то, відповідно, немає правових підстав відносити таку земельну ділянку до земель ФГ, яке в якості юридичної особи здійснює свою діяльність на основі відокремленого майна – складеного капіталу.

Отже, можна зробити висновок, що у Законі відсутня чітка регламентація того, які земельні ділянки належать ФГ як юридичній особі. Проте дане питання має, безумовно, важливе значення, враховуючи норму ч.2 ст. 21 Закону, відповідно до якої звернення стягнення на земельні ділянки, надані у власність для ведення ФГ, допускається у випадках, коли у ФГ відсутнє інше майно, на яке може бути звернено стягнення. У випадку, якщо до земель ФГ включати земельні ділянки, що належать на праві приватної власності членам ФГ, то виникає можливість звернення на них стягнення за зобов'язаннями ФГ у разі відсутності в нього іншого майна.

Вказане кардинально суперечить основоположним принципам інституту юридичної особи, закріпленим у ст. 96 ЦК України, а саме: юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями; учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом. Аналогічні положення відображені у ч.1 ст. 21 Закону: ФГ несе відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах майна, яке є власністю ФГ.

В ході дослідження викладеної вище проблематики слід погодитися з твердженням І.М. Кучеренко про те, що Закон «Про фермерські господарства» не визначив фактично об'єкта права власності членів ФГ [7,220]. І справді, виходячи з аналізу норм Закону ФГ визнане самостійним суб'єктом права власності на майно (складений капітал). Водночас, підкреслює І.М. Кучеренко, ст.22 визначає ФГ як цілісний майновий комплекс, що включає не лише передане до складеного капіталу майно, але й майнові права, які теж входять до складеного капіталу відповідно до ст. 21 Закону. Враховуючи те, що ФГ як цілісний майновий комплекс може відчужуватися на підставі рішення його членів, то воно виступає об'єктом права власності членів ФГ [7,218-219]. Однак не слід забувати, що ФГ є корпоративною юридичною особою, а тому у членів, які передали до складеного капіталу майно чи земельну ділянку, виникає сукупність корпоративних прав (майнових та організаційних), пов'язаних із наявністю їх частки у складеному капіталі. Зокрема, відповідно до ст. 20 Закону член ФГ має право на отримання частки майна ФГ при його ліквідації або у разі припинення членства у ФГ. Розмір такої частки визначається статутом.

Отже, Закон неоднозначно підходить до визначення об'єктів права власності членів ФГ, передбачаючи, фактично, що ними може бути або фермерське господарство як цілісний майновий комплекс або частка у складеному капіталі.

Розглянуті положення свідчать про те, що Закон України «Про фермерські господарства» фактично розрахований не на юридичних осіб, а на здійснення спільної діяльності без створення юридичної особи. Тому слід погодитися із існуючою в науці цивільного права думкою, відповідно до якої

для ФГ більш близькою є конструкція простого товариства, аніж юридичної особи [8,30].

А тому можна стверджувати про відсутність у Законі єдиного концептуального підходу до регулювання діяльності фермерських господарств як юридичних осіб, що є самостійними суб'єктами правовідносин. Доцільно підкреслити необхідність здійснення подальших досліджень правового регулювання діяльності фермерських господарств, зокрема, питань, пов'язаних із здійсненням фермерським господарством повноважень власника, стосовно належного йому майна, із реалізацією членами фермерського господарства майнових та організаційних прав, пов'язаних із участю у ньому шляхом передачі майна (в тому числі земельних ділянок) чи майнових прав до складеного капіталу фермерського господарства.